

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД НАВЧАННЯ ОСІБ З
ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
(ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ)**

Актуальність теми дослідження обумовлена об'єктивними тенденціями розвитку сучасного українського суспільства, зокрема реформуванням системи вищої освіти. Реформування вищої освіти передбачає створення національної системи вищої освіти на нових законодавчих і методологічних засадах, досягнення принципово нового рівня якості підготовки фахівців, зміцнення і розвиток демократизації, входження національної системи вищої освіти до світового освітнього простору і забезпечення на цій основі рівного доступу до якісної вищої освіти усім громадянам України, у тому числі з особливостями психофізичного розвитку, серед яких значний відсоток осіб з порушеннями слуху.

Останнім часом в Україні спостерігається тенденція зростання попиту на здобуття вищої освіти серед молоді з порушеннями слуху. Про це переконливо свідчить стійке збільшення чисельності глухих студентів і студентів зі зниженим слухом, які навчаються у вищих навчальних закладах. За статистичними даними у 1998/99 навчальному році студентами вищих навчальних закладів були 578 осіб з порушеннями слуху, у 2002/03 – 943 особи цієї категорії, у 2005/06 – 1125 осіб.

Для переважної більшості осіб з порушеннями слуху вступ до вищого навчального закладу є першим дієвим кроком у напрямі соціальної інтеграції. Водночас подібний досвід не завжди позитивний. Насамперед це пов'язано з “неготовністю” вітчизняної системи вищої освіти до забезпечення оптимальних умов навчання студентів з порушеннями слуху.

Таким чином, в Україні склалася певна невідповідність між зростанням прагнення осіб з порушеннями слуху здобути вищу освіту, з одного боку, і відсутністю у вищих навчальних закладах науково обґрунтованих організаційно-педагогічних умов – з іншого.

Розглядаючи питання навчання осіб з порушеннями слуху, необхідно враховувати, що вимоги до змісту, обсягу та рівня освітньої і фахової підготовки в Україні встановлюються Державним стандартом освіти (сукупність норм, які визначають вимоги до освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня) і є обов'язковим для студентів з особливостями психофізичного розвитку, зокрема, з порушеннями слуху. Лише за такої умови випускники цієї категорії стають кваліфікованими фахівцями, конкурентноспроможними на ринку праці [1].

Аналіз сучасного стану проблеми навчання осіб з порушеннями слуху у вищих навчальних закладах дає змогу стверджувати, що в Україні існують різні організаційні форми такого навчання:

- організація у вищих навчальних закладах *спеціальних* груп для осіб з порушеннями слуху, які працюють за єдиним планом і зі спеціальним супроводом (Донецький технікум промислової автоматики та ін.);
- навчання студентів з порушеннями слуху спільно з нормально чуючими студентами у *інтегрованих* групах, де студенти отримують допомогу з боку спеціально створених підрозділів в структурі вищого навчального закладу (Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна” та ін.);
- навчання студентів з порушеннями слуху в єдиному потоці студентів без спеціального супроводу (Промислово-економічний коледж при Національному авіаційному університеті та ін.);
- дистанційна форма навчання (Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”).

Вибір особами з порушеннями слуху тієї чи іншої форми навчання у вищому навчальному закладі залежить від:

- ступеня порушення слуху та рівня володіння словесним мовленням;

- рівня попередньої загальноосвітньої підготовки;
- рівня готовності вищого навчального закладу до забезпечення освітніх потреб осіб з порушеннями слуху;
- взаємодії різних освітніх установ.

Серед зазначених організаційних форм найпоширенішою є спеціальні групи для осіб з порушеннями слуху у вищих навчальних закладах. Такі групи відкрито у близько 30 вищих навчальних закладах різних регіонів України. Студентам цієї категорії здобувають відповідний рівень освітньої і професійної підготовки за таким спеціальностями: економіка підприємства, комп'ютерне програмування, вчитель початкових класів шкіл глухих і слабочуючих, фізична реабілітація, соціальна робота, дизайн, художнє оформлення та ін.

У сучасній економічній ситуації здобуття вищої освіти в умовах спеціальних груп дає змогу організувати освітній процес з урахуванням потреб осіб з порушеннями слуху. У таких групах процес навчання здійснюється за участі сурдоперекладача (перекладача жестової мови), який допомагає студентам з порушеннями слуху отримувати навчальну інформацію в повному обсязі, а викладачам – спілкуватися зі студентами. Як засвідчує практика, доцільними є: чисельність груп у межах 10-14 чоловік, збільшення терміну навчання в таких групах до 25%; введення до навчального плану, поряд із стандартними, корекційно-розвивальних занять; здійснення медичного та психофізичного моніторингу студентів. В умовах спеціальних груп передбачено проведення індивідуальних занять та розробка "індивідуального освітнього маршруту". Неоднорідність складу спеціальних груп зумовлена такими чинниками, як: різний рівень порушення слуху студентів, розвитку мовлення, попередньої підготовки, володіння засобами спілкування, наявність додаткових порушень психофізичного розвитку та ін. Це створює додаткові труднощі у роботі викладачів вищих навчальних закладів, вимагає застосування специфічних методів та прийомів у навчальному процесі таких груп.

Варто зазначити, що позитивними ознаками навчання осіб з порушеннями слуху у спеціальних групах є: максимальне урахування особливих освітніх потреб осіб з порушеннями слуху та основних методологічних положень сурдопедагогіки; організація освітнього процесу як системи корекційно-освітнього та виховного процесів; тісний зв'язок зі спеціальними школами для дітей з порушеннями слуху, співпраця з Українським товариством глухих; сприяння вирішенню питання працевлаштування.

Інтегровані форми навчання осіб з порушеннями слуху у вищих навчальних закладах передбачають спільне навчання студентів цієї категорії з іншими студентами. За умови навчання студентів з порушеннями слуху в інтегрований групі до них висуваються такі ж вимоги з боку вищого навчального закладу, як і до інших студентів. В такій групі неможливим є уповільнення темпу лекцій; зміна кількості, тривалості занять, спрощування, скорочення обсягу навчального матеріалу тощо. Тому врахування і забезпечення особливих освітніх потреб студентів цієї категорії можливе лише шляхом впровадження психолого-педагогічного супроводу їхнього навчання.

Аналіз сурдопедагогічної теорії і практики дає змогу стверджувати, що навчання осіб з порушеннями слуху в умовах спеціальної групи певною мірою обмежує осіб цієї категорії у виборі спеціальностей. За умови навчання в єдиному потоці студентів особи з порушеннями слуху можуть обирати спеціальність, враховуючи свої інтереси, нахили, прагнення і плани. Ця форма навчання розширює можливості спілкування з нормальночуючими студентами і викладачами, сприяє значному збагаченню і розвитку словесного мовлення учнів з порушеннями слуху. Водночас, навчання студентів з порушеннями слуху у загальному потоці студентів з нормальним слухом висуває до них підвищенні вимоги. Отже, ця форма навчання є доступною найбільш підготовленим учням.

Останнім часом, як експеримент, розвивається дистанційна освіта осіб з порушеннями слуху. Основу освітнього процесу при дистанційному навчанні складає цілеспрямована і контрольована інтенсивна самостійна робота студента, який навчається в зручному для себе місці, за індивідуальним розкладом, маючи при собі комплект спеціальних засобів навчання і узгоджену з викладачами можливість контакту як очно, так і електронною та звичайною поштою.

Студент із порушеннями слуху, який навчається у вищому навчальному закладі, має спеціальні освітні потреби, зумовлені порушенням слуху, особливостями пізнавального та мовленнєвого розвитку. Без урахування цих потреб, без специфічної підтримки успішне навчання такої людини у навчальному закладі є вкрай ускладненим.

На сучасному етапі необхідним є розробка і впровадження відповідної підтримки студентів цієї категорії під час їхнього навчання у вищих навчальних закладах. Один із видів такої підтримки – створення системи супроводу студентів в умовах освітнього процесу ВНЗ з метою надання спектру відповідних послуг, формування спеціальних освітніх умов.

На підставі аналізу сучасної світової практики навчання осіб з порушеннями слуху в системі вищої освіти виділено дві основні моделі реалізації педагогічного супроводу цього процесу:

- перша модель (сегрегативна або часткової інтеграції) – спеціалізований вищий навчальний заклад (СВНЗ) для студентів з порушеннями слуху (чи для студентів з особливостями психофізичного розвитку).
- друга модель (часткової або повної інтеграції) – спеціальний підрозділ або підрозділи, які діють у структурі вищого навчального закладу (ВНЗ) та мають забезпечувати комплексний супровід студентів з особливостями психофізичного розвитку і, зокрема, з порушеннями слуху в умовах навчальної діяльності.

У межах кожної з моделей можна виділити певні організаційні форми вирішення проблеми здобуття вищої освіти особами з порушеннями слуху.

Моделі супроводу навчання студентів з порушеннями слуху

№ п/п	Моделі	Форми	Вищі навчальні заклади (приклади)
I	Спеціалізований вищий навчальний заклад (СВНЗ)	заклад виключно для осіб з порушеннями слуху	Галлодетський університет (США)
		заклад для осіб з особливостями психофізичного розвитку в тому числі із порушеннями слуху	Державний спеціалізований інститут мистецтв (Росія)
		як структурний підрозділ звичайного ВНЗ	Інститут соціальної реабілітації при Новосибірському державному технічному університеті (Росія)
II	Спеціальний підрозділ (підрозділи) ВНЗ, що мають забезпечувати супровід навчання студентів з особливостями психофізичного розвитку (в тому числі з порушеннями слуху)	відділ адаптації та реабілітації, відділ спеціальних технологій навчання та ін.	Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна"
		регіональний центр: програма підготовки учнів з порушеннями слуху до вступу до ВНЗ	Національна металургійна академія України
		Центр ресурсної підтримки студентів з особливостями психофізичного розвитку	Національне бюро "Скілл" (Велика Британія)

Розглянемо характерні ознаки кожної з моделей на прикладах вищих навчальних закладів, які, на нашу думку, найбільш яскраво та повно їх характеризують.

Спеціалізованим вищим навчальним закладом, в якому здобувають освіту лише студенти з порушеннями слуху, є Галлодетський університет (США). Це академічний інститут та культурний центр, який визнає пряме

візуальне спілкування серед осіб з порушеннями слуху та чуючих членів спільноти як основний спосіб спілкування. Викладацький склад університету сприяє навчанню і чіткому використанню американської жестової та англійської мов у всіх аспектах університетського життя. Для тих, хто бажає покращити рівень володіння жестовою мовою, створено спеціальні класи удосконалення. Таким чином, у Галлодеті ефективно жестове спілкування гарантує успішність навчання і кожен студент має право та обов'язок розуміти і бути зрозумілим іншим.

Викладачі та студенти університету вважають, що навчання людей з порушеннями слуху і людей, які не мають таких порушень, в одному й тому ж приміщенні ще не є інклюзією. Справжньою інклюзією є подолання освітніх бар'єрів та забезпечення рівного доступу до якісної освіти.

Іншою формою спеціалізованого вищого навчального закладу є СВНЗ для осіб з особливими освітніми потребами, які мають різні порушення психофізичного розвитку. Прикладом такого СВНЗ є Державний спеціалізований інститут мистецтв (Росія), в якому студенти з порушеннями слуху та зору здобувають освіту за трьома профілями: музичне, театральне та образотворче мистецтво. Студенти з порушеннями слуху навчаються з допомогою перекладача за адаптованими текстами лекцій. Співвідношення між аудиторною та позааудиторною (самостійною) формами роботи відповідає спеціальним освітнім потребам глухих студентів та студентів зі зниженим слухом. Питання набору студентів до цього ВНЗ вирішується шляхом запровадження комплексу "школа – ВНЗ", причому основна частина співпраці стосується саме спеціальних шкіл.

Така форма вищої освіти осіб з порушеннями слуху має суттєвий недолік: вона ізолює їх від суспільного життя, від спілкування з однолітками. На думку фахівців, які досліджують цю проблему (М.Нікітіна, С.Гончаров, В.Кантор, С.Расчетин) сегрегація молоді з особливими освітніми потребами в умовах вищої школи більш згубна, ніж спеціальні школи [3].

Окремо, у межах першої моделі організації педагогічного супроводу можна виділити практику створення спеціалізованих вищих навчальних закладів у структурі “звичайних”, у більшості випадків, потужних вищих навчальних закладів.

Так, Інститут соціальної реабілітації при Новосибірському державному технічному університеті, ІСР НДТУ, Росія, є спеціальним структурним підрозділом технічного університету, але незважаючи на це, він має значну фінансово-матеріальну, організаційну й управлінську автономію. Роботу спрямовано на ефективну комплексну реабілітацію та інтеграцію у суспільство студентів з порушеннями слуху (їх 80 % від загальної кількості студентів) через єдиний навчально-виховний процес.

ІСР НДТУ в умовах комплексу “університет – інститут” реалізує модель безперервної тривірневої професійної освіти: початкова, середня та вища. Студенти з порушеннями слуху спочатку навчаються в спеціальних групах при інституті, здобуваючи початкову та середню професійну освіту, а потім інтегруються у загальноосвітнє середовище технічного університету. Професійне навчання осіб з порушеннями слуху здійснюється за трьома освітніми напрямками, а саме: гуманітарним, декоративно-прикладним та інженерно-технічним.

У структурі ІСР НДТУ працюють: Центр психолого-оздоровчої реабілітації, який забезпечує сучасну сурдодіагностику та має комп’ютерну базу даних про стан здоров’я студентів; соціально-реабілітаційний блок; відділ корекційної педагогіки та спеціальних освітніх методик; організаційно-методичний та навчальний відділи; відділення з набору нових студентів, а також лабораторії: інформаційних технологій навчання, соціалізації та реабілітації особистості, сурдоперекладу.

Яскравим прикладом інтегрованого навчання осіб з порушеннями слуху у ВНЗ (друга модель) є Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна” (Київ). В Університеті розроблено ефективну модель системи супроводу навчання осіб з особливими освітніми потребами.

Структурними компонентами цієї моделі є: відділ адаптації та реабілітації; медична частина; відділ спеціальних технологій навчання; відділ наукових досліджень; управління виховної роботи. Усі блоки моделі системи супроводу вступають в дію поступово і можуть діяти одночасно, доповнюючи один одного. Супровід розпочинається з моменту звернення людини з порушеннями слуху до університету і охоплює процеси підготовки до вступу, власне вступу та навчання у ВНЗ і передбачає підтримку зв'язків з випускниками [4].

В останні роки збільшується не лише кількість ВНЗ, які приймають осіб з порушеннями слуху, а і створюються різноманітні форми організації навчання людей зазначеної категорії. Так, при Національній металургійній академії (Україна) діє Дніпропетровський регіональний центр, спеціалісти якого спільно з учителями спеціальної школи для дітей з порушеннями слуху № 22 м. Дніпропетровська розробили спеціальну програму підготовки учнів до вступу до ВНЗ.

На жаль, система супроводу навчання студентів з порушеннями слуху досить часто позбавлена теоретико-методичного обґрунтування у корекційно-педагогічному і корекційно-психологічному аспектах, оскільки більшість непедагогічних ВНЗ не мають у своєму штаті спеціалістів у галузях психолого-педагогічної науки.

Саме з цієї точки зору виграшною є організація системи супроводу навчання студентів з порушеннями слуху на факультеті корекційної педагогіки (ФКП) Російського державного педагогічного університету (РДПУ) імені О.І.Герцена, де робота зі студентами з порушеннями слуху здійснюється за наступною схемою: викладачі факультетів університету – викладачі кафедри сурдопедагогіки ФКП – кабінет сурдотехнічних засобів – психолого-педагогічний центр факультету.

Викладачі факультетів університету, які працюють зі студентами з порушеннями слуху, надають індивідуальну консультативну допомогу

студентам. Вони навчають їх працювати з науковою літературою, консультують при написанні курсових та дипломних робіт.

Викладачі кафедри сурдопедагогіки ФКП розробляють та впроваджують до навчального плану свого відділення спеціальні заняття, що мають корекційно-розвивальний характер: тренінги з навчання читання з губ, комунікативні тренінги, заняття з розвитку слухового сприймання.

На допомогу викладачам факультетів університету факультет корекційної педагогіки організував спеціальні підрозділи: психолого-педагогічний центр та кабінет сурдотехнічних засобів.

Психолого-педагогічний центр здійснює консультативну роботу з батьками та дітьми, які мають порушення слуху; із глухими студентами та студентами зі зниженим слухом, які навчаються на факультетах університету. Ця робота має діагностичний і корекційно-розвивальний характер. При центрі працює комп'ютерний клас зі спеціальними комп'ютерними програмами, що зорієнтовані на осіб з порушеннями слуху.

Кабінет сурдотехнічних засобів устаткований звукопідсилювальною апаратурою та технічними засобами, необхідними для навчання осіб з порушеннями слуху. Саме тут проводиться робота з розвитку слухового сприймання студентів, розвитку їхніх комунікативних вмінь і навичок читання з губ. Усі структури діють взаємопов'язано та забезпечуються спеціалістами факультету корекційної педагогіки.

У межах моделі часткової чи повної інтеграції можна виділити ще один спосіб вирішення проблеми здобуття вищої освіти особами з порушеннями слуху. Він пов'язаний зі створенням, у тому числі за сприяння громадських організацій, центрів ресурсної підтримки студентів із порушеннями слуху. Основним завданням таких центрів є удосконалення інформаційного забезпечення освітньої діяльності нечуючих студентів. Так, наприклад, у Великій Британії діє Національне бюро для студентів з особливими освітніми потребами – Скілл, яке надає людям з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату аналітичну інформацію про всі ВНЗ країни,

консультативну допомогу з різних аспектів навчання, суспільного життя, обрання професії, працевлаштування, проводить конференції, тощо.

Таким чином, аналіз досвіду вузівської освіти осіб з порушеннями слуху дає підстави твердити про наявність кількох моделей організації психолого-педагогічного супроводу навчання в системі вищої школи, кожна з яких має здобутки та недоліки, які потребують ретельного вивчення.

Література

1. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За ред. В.Г.Кременя. Авторський колектив: М.Ф.Степко, Я.Я.Болюбаш, В.Д.Шинкарук, В.В.Грубінко, І.І.Бабин. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.

2. Засенко В.В. Соціально-трудова адаптація випускників шкіл-інтернатів для глухих та слабочуючих. – К.: Знання, 2002. – 252 с.

3. Комп'ютерні технології та вища освіта людей з особливими потребами: Дистанційне навчання в системі соціально-трудової реабілітації: Зб. наук. доп. і ст. / Уклад. Л.В. Коваленко. – К.: Вища шк., 2002. – 255 с.

4. Таланчук П.М., Кольченко К.О., Нікуліна Г.Ф. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі: Навч.-метод. посіб. – К.: Соцінформ, 2004. – 128 с.

Анотація

Стаття посвячена дослідженню процесу навчання осіб з порушеннями слуху в вищих навчальних закладах, представлена специфіка процесу навчання студентів з порушеннями слуху, загальна характеристика супроводження цього процесу. На основі аналізу досвіду навчання студентів з порушеннями слуху виявлено дві моделі реалізації психолого-педагогічного супроводження вказаного процесу.

Summary

In article it is spoken about research of process of training of persons with hearing disorder in higher educational institutions, specificity of process of training of students with hearing disorder, a general characteristic of support of this process

is presented. On the basis of the analysis of experience of training of students with hearing disorder it is revealed two models of realization of pedagogical support of the specified process.

Ключевые слова: высшие учебные заведения, глухие студенты, лица с нарушениями слуха, психолого-педагогическое сопровождение, слабослышащие студенты.

Key words: deaf students, people with hearing disorders, higher educational institution, pedagogical and rehabilitation support, children with the lowered hearing.